

RETORİK VE MANTIK İLİŞKİSİ

Coşkun BABA¹

Geliş: 30.10.2019 / Kabul: 12.12.2019

DOI: 10.29029/busbed.639740

Öz

Aristoteles, retoriği, "Belli bir durumda elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisi" şeklinde tanımlamaktadır. Retoriğin amacı, muhatabını ikna etmektir. Mantık ise düşünme yasalarının bir bilimidir. Mantık, doğru ve düzgün düşünme ya da tutarlı düşünme yani mantıklı düşünme kurallarının ve biçimlerinin bilgisidir. Bu makalede retorik mantık ilişkisi üzerine durulacaktır. Bunu yaparken de esas vurgulamak istediğimiz noktalar şunlardır: Retoriğin, mantığın konuları içerisinde değerlendirilmemesi gerektiğidir. Aristoteles'in, mantık (logos) ilmini merkeze alarak retoriği bunun üzerine inşa etmekle retoriğin değeri açısından yeni bir şey yapmış olduğunu ortaya koymaktır. Ayrıca retorik ile mantık ayrı alanlar olmasına rağmen birbirleriyle her zaman sıkı ilişki içerisinde olmaları gerektiğini göstermektedir.

Retorik, mantık sayesinde değerini bulmaktadır. Günlük hayatta retorik, mantık ile ayrılmaz ikili gibidir. Retorik ve mantık birbirlerine her zaman muhtaçtırlar. Mantıksal temellere dayalı olarak ele alınan retoriğin değeri her zaman yüksek olacaktır. Mantık kurallarına uygun yapılan retorik, insanların hayatında oynadığı rol ile geçerliliğini her zaman devam ettirecektir.

Anahtar Kelimeler: Retorik, İkna Etmek, Mantık, Logos, Aristoteles.

THE RELATIONSHIP BETWEEN RETORIC AND LOGIC

Abstract

Aristotle defines rhetoric as yet the ability to use the means of persuasion available in a given situation. The aim of rhetoric is to convince the interlocutor. Logic is a science of the laws of thinking. Logic is the knowledge of the rules and forms of logical and correct thinking or consistent thinking. This article will focus

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, cbaba@bartin.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4056-085X>.

on the relationship between rhetoric logic. In doing so, the main points that we want to emphasize are that rhetoric should not be considered within the subjects of logic. Aristotle's logic (logos) by placing the center of the rhetoric on the science of the value of rhetoric by doing something new is to show. Moreover, although rhetoric and logic are separate fields, they show that they should always be in close relationship with each other. Rhetoric finds its value through logic. In daily life, rhetoric is like an integral pair with logic. Rhetoric and logic always need each other. The value of the rhetoric considered on a logical basis will always be high. The rhetoric, which is made in accordance with the rules of logic, will always be valid with the role that people play in their lives.

Keywords: Rhetoric, Persuade, Logic, Logos, Aristotle.

Giriş

Bu makalede amacı ikna olan retorik ile zihni hataya düşmekten kurtaran mantık arasındaki ilişki üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Retorik ve mantık arasındaki ilişkiyi ortaya koyarken esas vurgulanmak istenen hususlar şu şekilde sıralanabilir: Retoriğin, mantığın konuları içerisinde değerlendirilmemesi gerektiğidir. Aristoteles'in, mantık (logos) ilmini merkeze alarak retoriği bunun üzerine inşa etmekle retoriğin değeri açısından yeni bir şey yapmış olduğunu ortaya koymaktır. Ayrıca retorik ile mantık ayrı alanlar olmasına rağmen birbirleriyle her zaman sıkı ilişki içerisinde olmaları gerektiğini göstermektedir.

Retorik, mantık sayesinde değerini bulmaktadır. Günlük hayatta retorik, mantık ile ayrılmaz ikili gibidir. Retorik ve mantık birbirlerine her zaman muhtaçtırlar. Mantıksal temellere dayalı olarak ele alınan retoriğin (epistemik) değeri her zaman yüksek olacaktır. Mantık kurallarına uygun yapılan retorik, insanların hayatında “oynadığı rol ile ve ‘kelimelere hayat vermek’ suretiyle geçerliliğini her zaman sürdürmüştür” (Duman, 2015: 59).

Retorik ve mantık ilişkisini ortaya koyabilmemiz için öncelikle retoriğin ve mantığın ne olduğunu kısaca belirtmek gerekecektir. Retoriğin ve mantığın ne olduğu belirtildikten sonra bunların arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Retorik Nedir?

Antik Yunan'da, Sokrates'in (MÖ 469-399), öğrencileri ve arkadaşları tarafından kullanılan retorik, bir problem olarak yazılı metinde ilk defa Platon'un (427-347) Gorgias adlı eserinde ele alınmıştır (Porter, 2010: 128). Bu eserinde Platon, Sofistler tarafından insanları aldatmak üzere kullanılan retorik sanatına

eleştiriler getirmiştir. Çünkü ona göre hakikati tahrif eden ve insanların menfaatlerini veya hırslarını tatmin için kullanılan bu sanat, güzel olmadığı halde makyaj yapıp sahte güzellik oluşturan ve insanları kandıran kişilerin yaptığı işe benzemektedir (Platon, 2006: ss. 21-22). Retoriği sahtekârlık olarak nitelendiren Platon, bu sanatı Sofistlerin görelî ve şüpheli felsefelerinin aracı olduğu için tenkit etmektedir.

Platon'un yaptığı eleştiriler, retoriğin Aristoteles'e kadar hâlâ tam bir bilim olarak yerleşmediğini göstermektedir. Ancak onunla birlikte retoriğin terimleri belirlenip tanımı, tasnifi yapılır ve retorikte kanıtlanma/ikna etme/inandırma yolları gösterilir. Böylece retorik, değerli bir sanat haline getirilir. Dahası Aristoteles'in retorik üzerindeki çalışmaları günümüzdeki pek çok edebiyatçı, dil bilimci, siyaset bilimci, ilahiyatçı, felsefeci ve bilim adamına, kendi alanlarındaki çalışmalarda kaynaklık etmektedir.

Aslında retorik sanatında Platon'un tenkitlerinden sonra, onun öğrencisi olan Aristoteles'in retoriği biçimsel hale getirmeye çalışması daha fazla kendinden söz ettirir. Platon'un aksine Aristoteles retoriğe mantıklı, gerçekçi ve rasyonel bir bakış açısıyla yaklaşır. Aristoteles, o dönemin insanlarını anlamak için retoriği inceler. Çünkü retorik ona göre, muhatap (insanları ve toplumları) "ikna için araç"tır (Berger, 2000: 53). Aristoteles, retoriği: "Belli bir durumda elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisi" (Aristoteles, 1995a: 37) şeklinde tanımlarken bunun yalnızca bu sanata ait bir işlev olduğunu belirtmektedir. Her sanat ve bilim dalının, kendi konusuna dair öğretim, inandırma ve ikna etme işlevleri vardır. Ancak retorik, özellikle kesin veya özel bir konu sınıfıyla sınırlı olmadan, tüm konular, alanlar ve bilimler hakkında kanıtlanma/ikna etme/inandırma yollarını kullanma gücüyle ilgilidir (Aristoteles, 1995a: 37).

Retorik, Yunanca "söylüyorum" manasına gelen eiro köküne dayalı (Corbett - Connors, 1999: 15) "söylenen söz" anlamındaki rhéma ile "sözcükleri söyleyen ya da hikâyeyi anlatan" kişiye gönderme yapan rhétér'in birleşiminden meydana gelmektedir. Bir başka ifadeyle retorik Yunanca, konuşmaya ait, konuşmacı demek olan rhetorikos sıfatından türetilmiştir (Üstünel Keyinci, 2014: 138). Rhetorikos ise esas mana olarak insana hitap etmeyi içerir (Duman, 2015: 59).

Retoriğin amacı, dinleyen kişide ya da muhatapta yeni bir tutumun gelişmesini sağlamak, muhatapın var olan tutumunu değiştirmek, dinleyicilere belli konularda bilgi vermektir. Karşısındakini yazılı ya da sözlü olarak ikna

etmeye çalışmak, retorikğin temel gayesidir. Önerme ve hükümlerden oluşan retorikğin karar vermeyi etkilemek için var olduğu söylenebilir. Kısaca retorikğin amacı; retorikten istenilen sonucun muhatap üzerinde görülmesidir.

2. Mantık Nedir?

“Yunanca “Logike” kelimesinin Arapça tercümesi olan “Mantık” kelimesi ise “konuşmak/düşünmek” anlamına gelen ‘nutk’ (nutuk) kelimesinden türetilmiştir. ‘Nutk’ kelimesi Grekçede akıl, akıl yürütme, düşünme ve konuşma anlamlarına gelen “logos” kelimesinin karşılığıdır” (Baba, 2018b: 35. Ayrıca bkz. Öner, 1986: 1; Taylan, 1996: 9; Çüçen, 2004: 15; Emiroğlu, 2009: 11; Çapak, 2011: 11; Çapak, 2015: 13;). Retorik, mantık ilişkisi bağlamında mantığın bazı tanımlarını burada belirtmek gerekirse şu tanımları sıralamak mümkündür (Öner, 1986: 4; Taylan, 1996: 10; Çüçen, 2004: 16-17; Emiroğlu, 2009: 12-13; Çapak, 2015: 14-15):

- Mantık, doğru ve düzgün düşünme ya da tutarlı düşünme yani mantıklı düşünme kurallarının ve biçimlerinin bilgisidir.
- Mantık, düşünme yasalarının bir bilimidir,
- Mantık, dil ile ifade edilen düşüncelerin formal yasa ve şartlarının bilgisidir.
- Mantık, bilinenden bilinmeyene ulaştırıcı bir bilimdir.
- Mantık, kurallarına uyulduğu takdirde zihni hatadan koruyan bir fen, bir bilim ya da düşüncenin/fikrin doğru ve geçerli olanını bozuk ve geçersiz olanından ayırma konusunda insana kurallar sunan bir alet ilmidir.

3. Retorik ile Mantık Arasındaki Münasebet

Aristoteles, Sofistik yaklaşımları özellikle Metafizik (Aristoteles, 1996) isimli eserinde felsefi olarak eleştirmiş, Retorik isimli eserinde ise özünde ikna edici konuşmalarda mantığın ve doğruluğun yani logosun, muhatapın psikolojik ve sosyolojik yönünün yani pathosun ve retorun karakterinin yani ethosun önemine dikkat çekmiştir. (Ethos, Pathos ve Logos retorikğin inandırma yollarındandır.) Zira o, Sofistlerin retorikği aldatma sanatı olarak ele almasına karşı çıkarak kendi düşüncesinde retorikği inşa etmiştir. Buna göre retorik, mantık ile birlikte sağlam, zorunlu bilgiye giden ve o ‘bilginin insanlar arasında aktarılmasına’ (Fırcıncı, 2011: 32) ya da taşınmasına vesile olan bir sanat olmuştur. Sofistlere yönelik eleştirileriyle Aristoteles, yüzlerce yıldır alanında etkisini kaybetmeyen ve çağlar boyunca yazarlar tarafından defalarca alıntı yapılan (West, Lynn, 2010: 312) ve yapılmaya devam edecek bir eser bırakmıştır.

Retorikte kanıtlama/inandırma ya da diğer bir ifade ile ikna etme yolları (Baba, 2018a: ss. 99-172) olan ethos, pathos ve logosu şu şekilde açıklayabiliriz: “Aristoteles’e göre ikna sanatı olan retorik üç unsurdan oluşmaktadır: (1) Mantık: Mesajın içsel tutarlılığı (iddianın netliği, gerekçelerin mantığı ve destekleyici kanıtların etkililiği); (2) Duygu: Sempati ve duygudaşlığı ortaya çıkartacak şekilde kitlenin duyguları, inançları, değerleri, bilgisi ve hayal gücünü teşvik etme gücü; (3) Ahlak: Retorun, iddianın ya da mesajın içerisine ya da gelişim çizgisine yerleştiği güvenilirlik, meşruiyet” (Barnes, 1995: ss. 259-287; Keskin, Büyük, Koç, 2013: 31)

İşte retorisi gerçek anlamda günümüze taşıyan düşünürlerin başında Aristoteles’in geliyor olmasının ve onun retorinin gerçek anlamda öncüsü olarak bilinmesinin nedeni ve kanıtı, onun yazılarını Retorik ismi altında toplayıp kitap haline getirmesidir. Retorinin kuralları, ayrıntıları ile sözlü ve yazılı dil özellikleri bu kitabın içinde yer alır (Barokas, 2011: ss. 10-11).

Retorinin üç inandırma yollarından biri olan logos, mantığın (logic) kendisidir. Konuyla ilgili açıklayıcı olması bakımından mantığın kavramsal çerçevesine kısaca bakacak olursak: “Mantık kelimesi, Yunanca Logike kelimesinin arapça tercümesidir. Logikos, logos’a yani söz (parol)e, akıl (raison)a veya akıl yürütme (raisonnement)ye ait demektir.” (Öner, 1986: 1) “Grekçe’delogike Mantık’ı, logiko aklı ve sebebi ve nihayet logikos mantıksallığı ifade etmek için aynı kelimeden türeyen isimlerdir. Hatta yine logios da bilgin demektir” (Toprak, 2015: 247). Ayrıca “Retorik, konuşan ve mantığı olan (Yunanca’da bu iki özellik de logos diye adlandırılır) bir hayvan olarak insanın, sözü nasıl ve neden etkili bir biçimde politik yaşamda doğasını kusursuzlaştırmak için kullandığını açıklar” (Bourse, Yücel, 2012: 45) Buradaki üç alıntıda da görüldüğü üzere denebilir ki; logos, retor tarafından retorikte kullanılan mantıksal argümanların tümüdür.

Antik Dönem itibariyle retorik, mantık ilmi içinde düşünülmediği görülmektedir. Başka bir ifade ile retorik mantık ilişkisi bağlamında retorinin, mantığın konuları içerisinde olmadığı görülmektedir. Aksine mantığın, retorikte ikna etme/inandırma yöntemleri içerisinde bulunan ‘ethos, pathos ve logos’danlogos kısmıyla örtüştüğü düşünülmektedir. Zaten Aristoteles de retorige, mantığın konuları içerisinde yer vermemiştir. MS III. yüzyılda Organon yorumcularından Ammonios Saccas, Aristoteles’in mantık kitaplarına (Organon) ilave olarak yine onun yazdığı Retorika ve Poetika (şiir) isimli eserlerini dâhil etmiştir.

Aristoteles, mantığı ilim olarak kurmazdan evvel mantık ile alakalı bir hazırlık dönemi olmuştur. Bu dönem Aristoteles'ten yaklaşık olarak iki asır evvel başlamış olduğu bilinen Antikçağ Grek fikir (Aristoteles de bu fikir çevresinde yetişmiştir) dönemidir (Boynukalın, 2013: 4). “Sokrates, belağat ve ikna sanatı içinde mantıki tefekkürü tespit etmeye çalıştı ve böylece mantığın kurucusu Aristoteles’e bir yönden zemin hazırlamış oldu. Çünkü Sokrates, çeşitli durumlar karşısındaki dağınık dikkatleri bir noktada toplamaya çalışmış ve belki ilk defa formal bir genele yönelmişti. Onun için Yunan mantığının çıkış noktasını Sokratik diyalektikte bulmuş olduğu söylenebilir” (Taylan, 1996: 26). O halde, burada Aristoteles’in retorikteki logos üzerinde dururken mantığın bilim olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Burada ifade edilmeye çalışılan düşüncenin bu yönde derinleşmesi ve kanaatin de bu savı destekler mahiyette temellendirilmesinde belli başlı unsurlar etkin rol üstlenmiştir. Şöyle ki:

Aristoteles’ten önce var olan düşünürler/sofistler (filozoflar), mantığı değil retoriği dillendirmişlerdir. Yani retoriğin mantıktan önce var olduğu rahatlıkla söylenebilir. Hatta Aristoteles’in hocası Platon, retoriğin doğru düşünme değil de onun tersi şeklinde ve dinleyici/muhatapların yönlendirilmesi, kandırılması olduğu şeklinde düşünür. Yani Platon, retoriğe olumsuz bakmaktadır. Çünkü o dönemde retorik anlayışında ‘logos’ yani mantık yer almıyordu. Dolayısıyla o dönemdeki retorik algısının olumsuz olması, retoriğin eleştirel yaklaşımlarla ele alınması tabii karşılanmalıdır. Fakat Aristoteles, hocasının aksine retoriğe önem vermektedir. Çünkü retorik mantık kurallarına göre ele alındığında epistemik açıdan değerli olacaktır. Retorik, sırtını mantığa dayadığında burhani boyut kazanırken sırtını mantığa dayamadığında diğer bir ifade ile retorik, mantıktan uzaklaştığında safsata boyutunun ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir. Yani, retoriğin önemini ortaya koyarken mantık ilmi ortaya çıkmıştır denebilir. Aristoteles kendi geliştirdiği mantık kuramını Retorik kitabında retoriğe uygulamıştır.

Ayrıca şu bilgilere de yer vermek konunun açıklığa kavuşması açısından önemli olacaktır. H.R. Atademir, Organon I (Kategoryalar) kitabının önsözünde şu ifadeye yer vermektedir: “...mantığın kuruluş ve gelişmesini gerektiren sebep ve şartları göz önünde tutacak olursak görürüz ki o günkü sosyal müesseselerin ve demokrasinin çözülüşü ile beraber yürüten münakaşa ve retoriğin kötü kullanılması ve kötüye kullanılması...” (Aristoteles, 1995a: VIII). Ayrıca tekrarlamak gerekirse retoriğin inandırma yollarından biri olan “Logos’tan türeyen ‘mantık (İngilizce: logic)’ın kelime anlamı da; hem söz hem de akılla ilgilidir. (...) Macit Fahri Arapça ‘nutk’ kelimesinin, Grekçe ‘logos’a tekabül ettiğini ve onun gibi ikili mana taşıdığını söylemektedir. Mantık sözcüğü de bu

sözcükten türemiştir” (Özel, 2008: 153)Buradaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, retoriğin önemini, değerini ortaya koymak üzere yola çıkan Aristoteles, retorik üzerine kafa yorarken mantık ilmi ortaya çıkmıştır denebilir. Retoriğin Aristoteles’ten önceki durumuna bakılacak olursa, daha sonra mantık diye adlandırılacak olan ilme çok fazla ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Bu ihtiyaç doğrultusunda yapılan inceleme ve araştırmalar sonucunda mantık diye bir ilim ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz.

Diğer yandan, retoriğin özellikle Sofistler tarafından farklı amaçlarla kullanılmış olması, insanlarda retoriğe karşı olumsuz bir algının gelişmesine neden olmuştur. Çünkü Platon gibi önemli isimler retoriğe karşı eleştirel bir yaklaşım sergilemişlerdir. Aristoteles ise bir aracın kötü amaçlar için kullanılmasının o aracı kötü kılmayacağını söyleyerek retoriği savunmuştur. Yani retoriği savunmak, retoriğin önemli ve faydalı olduğunu belirtmeye çalışmak, doğru ve tutarlı düşünen (daha sonradan mantık dediği alet ilmi) bir hatibin konuşmasının değerli olduğunu göstermek amacıyla yola çıkan Aristoteles’in, mantık ilminin kaide ve kurallarını da bu esnada ortaya çıkarmış olması muhtemeldir. Buradan hareketle; var olan (retorik), sonradan olanın (mantık ilminin) konusu olabilir mi? Başka bir ifadeyle; sonradan var olan (mantık), önceden var olanı (retoriği) kuşatır mı? Bu sorulara verilecek cevap ‘hayır!’ olmalıdır. Dolayısıyla burada ele alınan gerekçeler, retoriğin mantığa konu olmayacağını açıkça gözler önüne sermektedir. Çünkü retorik ile mantık sıkı ilişki içerisinde olduklarından ayrılmaz ikilidir. Retorik, özellikle logos (mantık) vasıtasıyla (epistemik) değer kazanmaktadır. Retoriğin, mantığın konusu olmadığına dair örnek olarak yine H.R. Atademir’in, Organon I (Kategoriyalar) kitabının önsözünde söylediği şu ifadeye yer verilebilir: “Aristoteles’in, mantığı ne fizik, matematik ve ilk felsefe gibi teoretik; ne ahlak, iktisat ve siyaset gibi pratik; ne de retorik, şiir ve diyalektik gibi poetik ilimlerden saymamakla onu bir ilim olarak almadığı görülüyor” (Aristoteles, 1995b: VIII).Buradaki söylemden yola çıkarak retoriğin, mantığın konularından biri olmadığı söylenebilir.

Konuyla ilgili verilebilecek başka dayanaklar da şunlardır: “Bilgeliliğin (Sophia) işi ise isbat etmek değil, ikna etmek (persuader) dir. Bu da mantıkla değil, hitabetle (Rhetorique) olur” (Ülken, 1972: 3), “Geleneksel mantıkçılar, mantığın metafizik, ontoloji, retorik vb. disiplinlerden arındırılması konusundaki lojistikçi taleplere gittikçe artan oranda hak vermektedirler” (Özel, 2008: 153). Buradaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere mantık ve retorik farklı alanlardır. Bundan dolayı retorik, mantığın konusu kapsamında değerlendirilmemelidir.

Kanaatin oluşmasına neden olan başka bir düşünce de şudur: Şöyle bir

varsayımda bulunup retorik (söz-yazı yani sözlü-yazılı metin) diye bir sanatın olmadığı söylenirse, retorik (söz-yazı) ya da retorikteki konuşmanın olmadığı bir yerde mantığın değeri ya da varlığı olur mu? Oluşan kaniya göre retorik olmadığı yerde mantıktan söz etmek anlamsız olacaktır. Şimdi yukarıdaki tezin tam aksi düşünülürse, retorik (sözlü/yazılı metin) ya da sadece konuşma var ve insanlar birbirleriyle iletişim kuruyorlar. İletişim kurarken de retorik kullanıyorlar. Fakat mantık ilmi diye bir ilim olmadığına, mantıkta yer alan kurallar olmadığına, yine de retorikten söz edilebilir mi? “Evet, elbette söz edebilir” şeklinde bu soru yanıtlanabilir. Çünkü mantık olmazsa bile tutarsız da olsa retorikten bahsedilebilir. Ancak, retorik olmazsa mantığın bir değeri ve önemi olmayacaktır. Hatta düşüncenin elbisesi/evi olma konumunda olan dil/retorik olamazsa “mantık” diye bir alandan da bahsetmenin bir anlamı olmayacaktır. Lakin mantık olmazsa bile retorik bir şekilde varlığına devam edecektir. Mantıksız (mantığın olmadığını düşünürsek) retorik, tutarlı olmama riskine rağmen varlığını devam ettirdiğine göre; bu durumda mantık, yine de retorik konusu olarak ele alıp inceleyebilir mi? Bu soruya verilecek yanıt açıktır: “Hayır, mantık retorik konusu olarak ele alıp inceleyemez. Zaten oluşan kanaate göre mantık olsa da olmasa da retorik, mantığın konusu konumunda değildir. Bu çalışmada savunulan görüşe göre: Retorik ve mantık birbirini tamamlayan iki farklı alandır. Retorik, mantık (logos) sayesinde (epistemik) değer ve önem kazanacaktır. Yani retorik mantığa diğer bir ifadeyle logosa sırtını dayadığında retorik epistemik değeri ortaya çıkacaktır.

Yukarıda ifade edilen görüşleri destekler mahiyette şunlar da söylenebilir (Üstünel Keyinci,2014. ss. 138-140):

“Cicero, De Inventionem yapıtında retorikte mantıktan neden yararlanılması gerektiğinden ve hitabet üzerine yazarların bu disipline gösterdikleri ilgisizlikten şu sözlerle bahseder:

Ve aslında her türden kanıt, bu konu başlıklarından yola çıkılarak bulunabilecektir: Bulunanları [kanıtları] güzelleştirmek ve onlara belli kısımlar içinde bir düzen vermek [mantık] hem son derece hoş ve gereklidir hem de bu sanat [retorik] üzerine yazarlarca fazlaca ihmal edilmektedir. Bu yüzden bizce bunun [mantığın] ilkesi hakkında bu noktada konuşmalıyız ki, akıl yürütme yöntemi buluş aşamasıyla birleştirilebilsin. Bu, sadece konumuza büyük bir yararı olduğundan değil, aynı zamanda kural koymanın da oldukça zor olmasından dolayı baştan sona büyük bir dikkat ve özenle incelenmelidir. (I. XXX. 50)

Cicero'ya Retorikte kişiyi doğru gibi görüne yönlendiren ve onun üzerinde bir tür inanç oluşturmaya yarayan (...) kanıtların Cicero'ya göre mantık kurallarıyla işlenmesi önemlidir. Bu yüzden düşünür "ideal hatip"ın retorikle yakın bağı olduğuna inandığı bu disiplini (mantığı) bilmesi gerektiğini şu şekilde vurgular:

Bence hatibin mükemmeli sadece akıcı verimli konuşma sanatı olan kendi alanında, bu kadar bir ustalığa sahip olan değil, aynı zamanda konuşma sanatının komşusu olan mantıkçıların bilimini de bilen kişidir.(Orat, XXXII. 113)

(...) O (mantık) olmadan tam anlamıyla düzgün bir konuşma (ki konuşma sanatının, mantığın genişletilmiş hali olduğu varsayılır.) yapamayacağın sonucuna vardın. (Brut., XC. 309.)

Yukarıdaki pasajlar, Çıçero'nun retorığı mantıkla ne kadar yakından ilişkilendirdiğinin önemli kanıtı durumundadır. Çıçero'ya göre mantık bilmeden "düzgün" bir konuşma yapılamaz ki bizce de kabul gören görüş budur. Yine o, mantığı ve retorığı komşu olarak gösterip birbirlerine olan yakınlığı ortaya koymuştur. Çıçero ayrıca Zenon'un ve Aristoteles'in retorik ile mantık birlikteliği üzerine savundukları görüşleri de şöyle aktarmaktadır (Üstünel Keyinci, 2014. ss. 138-140):

Stoacıların kurucusu Zenon bu sanatlar (retorik ve mantık) arasındaki farkı eliyle gösterdi. Zira parmaklarını kapatarak yumruk yapıp, mantığın bu tarzdan olduğunu söyledi; elini serbest bırakıp açarak da, konuşma sanatının avuç içinin aynısı olduğunu dile getirirdi. Ondan önce Aristoteles Peri Rhetorikes adlı yapıtının başlangıcında bu sanatın (retoriğin) mantığın diğer yarısına karşılık geldiğini, açıkçası aralarındaki farkın retorığın daha geniş, mantığın ise daha sınırlı olduğunu söyledi. (Orat, XXXII. 113-4)

Çıçero açısından da "retorik, mantığın daha geniş ortaya koyulmuş halidir." (Brut. XC. 309)

Görüldüğü üzere retorik ve mantık birbirini tamamlayan durumundadır. Birbirlerine ihtiyacı olan bu iki alanın güçlü ve değerli olması da yine kendilerine bağlıdır. Bunlardan birisini diğerinden ayrı düşünmek olamayacağı gibi birbirleriyle ne kadar sıkı ilişki içerisinde olurlarsa o derece değerli olacaklardır.

Burada kısaca, mantık, retorik için ne kadar önemliyse, retorik de mantık için o kadar önemlidir denebilir. Aynı düşünce bu çalışmada da kabul

edilmektedir. Yani bu iki alanın (Retorik-Mantık) varlığı birbiri için son derece önemlidir. Özetle; hiçbir ifade/iddia/kabul/tasdik (bunlar söylendiği andan itibaren retorik oluyor) yoktur ki, mantıkla ilişkisi olmasın, hiçbir mantıklı ifade yoktur ki retorikle bağlantısı olmasın. Zihinde var olan ifadelerin sözlü ya da görsel olarak dışa çıkmasıyla retorik ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu retorik, mantık sayesinde tutarlı, neden ve sonuca bağlı, doğru ve değerli gibi özelliklere ulaşmış olacaktır. Bundan dolayı retorik ile mantık birlikteliği evrenseldir.

Aristoteles ve Çiçero'nun, retorığın temelini mantığı (logosu) yerleştirdiği görülmektedir. O halde, bu veriler ışığında retorığın temelinde mantık yani logosun olduğu savunulabilir. Retorik, mantık (logos) ile beraber değer (epistemik açıdan) kazanacaktır. Kısaca retorikteki kanıtlama/ikna/inandırma yöntemleri adı altında ele alınan ethos, pathosve logos ifadeleri içerisindeki logosun, mantığın bizzat kendisi olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Ayrıca şu bilgi de bu metindeki düşünceyi onaylar mahiyettedir: “Gramer ve mantık ile birlikte retorik, üç eski söylem sanatından biridir. Tartışma Kuramında bu üçlü; mantık, diyalektik ve retorik olarak sıralanmıştır. Hem diyalektik hem de retorikte mantık kullanılmaktadır (Mayda, 2013: ss. 23-24). Bu bilgiye dayanarak mantık ve retorik birbirini tamamlayan, ayrılmayan, sıkı ilişki içerisinde olan iki alandır denebilir. Yine bu bilgiye göre retorikte mantığın kullanıldığını görülmektedir. Retorikte mantığın kullanılması ile mantık, retorığe epistemik bağlamda değer katmaktadır.

Retorikle Mantığın esasında farklı alanlar olduğuna işaret eden bir başka argümanı da şu şekilde belirtebiliriz: Aristoteles'ten sonra Stoalılarda ve Ortaçağ'da retorik özellikle adli, siyasi ve dini alanlarda kullanılmaktadır. Trivium (Üçlü) olarak adlandırılan, ‘gramer, retorik ve mantık (diyalektik)’ ile Quadrivium (Dörtlü) olarak adlandırılan ‘aritmetik, astronomi (gökbilim), geometri ve müzik’ derslerinden oluşan, Yedi Özgür Sanat (Mcglinn, 2002: ss. 17-22; Jeaneau, 1998: 34;Crompton-Mcalea, 2000: ss. 32-42) diğer bir ifade ile Yedi Liberal Sanat'tan biri olarak kabul edilen retorik, belli bir dinleyiciye ya da izleyiciye hitap eden ikna edici bir söylemdir. Bu dönemde retorik, diğer dil ve düşünce alanındaki dersler gibi bir ders olarak üniversitelerde okutulmuştur.

Özetle Retoriğin, Mantığın konuları içerisinde olmadığı düşünülmektedir. Başka bir ifade ile Retorik, bu durumda Mantığın içerisinde değil Mantık, Retoriğin tamamlayıcısıdır denebilir. Çünkü Retorik, mantığa göre daha kapsayıcıdır. Bu anlamda Aristoteles şöyle demektedir: “Gerçek şu ki, daha önce de belirttiğimiz gibi, retorik, mantık bilimi ile politikanın etik dalının bir bileşimidir” (Aristoteles, 1995: 37). Görüldüğü üzere mantık, retorik için

vazgeçilmez bir bileşimidir. Retorikte mantık kullanılmadığında Platon'un eleştirdiği retorik, diğer bir ifade ile kandırma sanatı şeklinde bir retorik ortaya çıkacaktır. Retoriğin değerini ortaya koyan mantık, retoriğin tamamlayıcısıdır. Bundan dolayı da mantık, bir retorun düzgün retorik yapabilmesi için öğrenmesi şarttır.

Aristoteles'in "Retorik" adlı eserine bakıldığında, retoriği mantıkla temellendirerek yapısına yenilik getirmiştir. Bunu Aristoteles, özellikle ikna etme/inandırma yollarından olan logos ile gerçekleştirmiştir. Logos, retorikte bilginin kaynağı olan akıl/mantık konumundadır. Doğru bilgi akla/mantığa uygun düşen bilgidir. Dolayısıyla sağlam bir mantık bizlere doğru düşünmek ve konuşmak alışkanlığı sağlayacaktır. Mantıktan uzak olmak insanı doğru bilgiye ulaştırmaz. Bu bağlamda sağlam bir mantıkla ilişkisi olmayan dil-retorik, kişiyi inanılır kılmayacaktır. Bu durumun aksine, retorik ve mantığın sıkı ilişki kurdukları durumda var olan tüm değerlerin daha iyi anlaşılabilir anlatılmalarında önemli bir yere sahip olacaktır ki bu durum da kişinin inanılabilirliğini arttıracaktır. Bunun sebebi ise, sağlam bir mantıkla yapılan retoriğin epistemik değeri yüksek olacaktır. Bu bağlamda retorik, mantığın da katkısıyla insanların hayatında "oynadığı rol ile ve 'kelimelere hayat vermek' suretiyle geçerliliğini her zaman sürdürmüştür" (Duman, 2015: 59).

Sonuç

Aristoteles dönemine kadar retorik, ya ahlaki (ethos) ya da politik (pathos) bir temel üzerine dayandırılmaktaydı. Aristoteles ise mantık (logos) ilmini merkeze alarak retoriği bunun üzerine inşa etmekle retoriğin değeri açısından yeni bir şey yapmıştır. Böylece Aristoteles, kendisinden önceki bazı yaklaşımları eleştirmiş, özünde ikna edici sunumlarda retorların, mantığın önemini unutmamaları gerektiğini belirtmiştir. Retor, mantığı önemsemelidir. Çünkü mantık retoriğin değerini ortaya koymaktadır.

Kesin, sağlam ve doğru bilginin ispatlı şekilde elde edilebilmesi, mantığın belirlediği kuralların uygulanmasıyla mümkün olmaktadır. Retorikte kesin, doğru bilgiye mantığın/logosun belirlediği kurallar sayesinde ulaşılabilecektir. Dolayısıyla logos (mantık), retorik için çok fazla önem arz ettiği ortadadır.

Retorik, Aristoteles ile birlikte kıyas sanatı olarak değerlendirilmiştir. Retorikte artık Aristoteles'in Organon diye adlandırdığı mantığı görmek mümkündür. Retorikte başarılı olabilmek ve neyi, kime, nasıl söylendiğinin bilincinde olunması için mantığı bilmek önemlidir.

Netice itibariyle biz de oluşan kanaate göre; retorik, mantığın konuları içerisinde değil, aksine mantık, retorikte ikna etme/inandırma yolları içerisinde bulunan ‘ethos, pathos ve logos içerisinde logos kısmıyla örtüşmektedir. Zaten Aristoteles de, mantık ilminin konuları içerisinde retoriğe yer vermemiştir. Aristoteles kendi geliştirdiği mantık kuramını Retorik kitabında retoriğe uygulamıştır. Retorik, mantıkla ayrılmaz ikili olduğu gibi retorik ve mantık birbirini tamamlamaktadır.

Retorikte tasımın kullanılması demek retorikte mantığın kullanılması demektir. Retorik, mantık sayesinde anlam, değer (epistemik açıdan) ve önem kazanmaktadır. Bu durum, bu iki alanı (Retorik ve Mantık) birbirinden ayrılmaz hale sokar. Bu durumda retorik için, “mantığın konusudur” demek yanlış olacaktır.

Kısacası retorik, mantık sayesinde günlük hayatta değerini bulmaktadır. Sırtını mantığa dayadığında retorik, insanların hayatında oynadığı rol ile ve kelimelere hayat vermek suretiyle geçerliliğini her zaman sürdürmüştür ve sürdürecektir. Mantık, matvi kıyas şekliyle de hayatın her zaman içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla günlük hayatta retorik, mantık ile ayrılmaz ikili gibidir. Retorik ve mantık birbirlerine her zaman muhtaçtırlar. Mantıksal temellere dayalı olarak ele alınan retoriğin değeri her zaman yüksek olacaktır. Bundan dolayı da mantıksız retorik, retoriksiz mantık düşünmek tasavvur edilemez.

KAYNAKLAR

- ARİSTOTELES (1995a), Retorik, Çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- ARİSTOTELES (1995b), Kategoriyalar, Çev. H. Ragıp Atademir, M.E.B. Yayınları, İstanbul.
- ARİSTOTELES (1996), Metafizik, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- BABA Coşkun (2018a), Retoriğin İkna Gücü, Çizgi Kitabevi, Konya.
- BABA Coşkun (2018b), Bilgi Bağlamında Doğruluk ve Mantık İlişkisi, Murat Kelikli (Ed.) Doğru Üzerine içinde (s.35-75), Elis Yayınları, Ankara.
- BARNES Jonathan (1995), Rhetoric and Poetics, The Cambridge Companion to Aristotle, Cambridge University Press. Cambridge, ss. 259-287.
- BAROKAS Safiye Kırlar (2011), Reklam ve Retorik, Derin Yayınları, İstanbul.

- BERGER Arthur Asa (2000), *Media and Communication Research Methods*, Sage, London.
- BOURSE Michel, Yücel Halime (2012), *İletişim Bilimlerinin Serüveni*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BOYNUKALIN Neva (2013), “Argümantasyon Yoluyla Fikir İklimi Oluşturma: Nazım Hikmet Ran ve Necip Fazıl Kısakürek Örneği”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- CORBETT Edward P.J - Connors Robert J. (1999), *Classical Rhetoric for the Modern Student*, Oxford University Press, New York.
- CROMPTON P.M. - Mclea R. (2000), “Rhetorical Devices in Television Advertising”, Jackie Cannon, Robin Warner, Patricia Odber de Baubeta (ed.), *Advertising and Identity in Europe*, Intellect Books, Bristol, ss. 32-42.
- ÇAPAK İbrahim (2011), *Gazali'nin Mantık Anlayışı*, Elis Yayınları, Ankara.
- ÇAPAK İbrahim Çapak (2015), *Ana Hatlarıyla Mantık*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- ÇOLAK Burçin, Doğan Yıldırım B. (2011), “Ruh Hekimleri “Bilim Topluluğu” Tanımını Karşılar mı?” *Kriz Dergisi*, c. 19, Ankara, ss. 13-28.
- ÇÜÇEN Abdülkadir (2004), *Klasik Mantık*, Asa Kitabevi, Bursa.
- DUMAN, M. Akif, (2015), *Platon'un Retorik Anlayışı*, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- EMİROĞLU İbrahim (2009), *Klasik Mantığa Giriş*, Elis Yayınları, Ankara.
- FIRINCI Türkan (Temmuz/ July 2011), Platon'da “Retorik” Kavramı, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 4 (2), ss. 31-46.
- GÖKBERK Macit (2007), *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
- JEAUNEAU Edouard (1998), *Ortaçağ Felsefesi*, Çev. Betül Çotuksöken, İletişim, İstanbul.
- KESKİN Uğur, Büyük Köksal, Koç Umut (2013) “Yönelimsel ve Örgütsel Açından Retorik”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 27-39. (Erişim) www.anadolu.edu.tr/sites/default/files/files/2013-01-03.pdf.
- MAYDA Oğuz (2013), *Mayda, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinin Retoriksel Eylem Perspektifinden Analizi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

- MCGLİNNMarguerite (2002), *The Trivium (The Liberal Arts of Logic, Grammar and Rhetoric)*, Paul Dry Books, Philadelphia.
- ÖNER Necati (1986), *Klasik Mantık*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- ÖZEL Aytekin (2008) “Organon ve Mantık”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 14.
- PLATON (2006), *Gorgias*, Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- PORTER Lance (2010), “Communication For The Good of The State: A Post-Symmetrical Polemic on Persuasion In Ethical Public Relations”, *Public Relations Review* 36.
- TAYLAN Necip (1996), *Mantık Tarihçesi Problemleri*, M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TOPRAK Mehmet Sait (2015), “Vahiy ve Dil Anatomisi: Miqra ve Kur’an Özelinde Vahiy-Dil Antinomisi Sorunsalı”, *Din Dili (Çalıştay & Sempozyum Kitaplığı)*, Kur’an Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, ss. 245-263.
- ÜLKEN Hilmi Ziya (1972), *Genel Felsefe Dersleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ÜSTÜNEL KEYİNCİ Ceyda (2014), “Çiçero’nun Retoriğinde Mantığın Yeri ve Önemi”, *In Memoriam Filiz Öktem*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınları No: 440, ss. 137-146, Ankara.
- WEST Richard and Lynn H. Turner (2010), *Introducing Communication Theory: Analysis and Application*, Singapore: McGraw-Hill.
- YILDIRIMER Şeniz (2012), “İbn Rüşd Felsefesinin Latin Dünyasında Tanınması Ve Latin İbn Rüşdçülüğü”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 14, S. 25, Sakarya, ss. 93-24.